

IZMEĐU RATA I MIRA

Richards, Paul (ur.) (2005.) *No Peace No War: An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*. Athens: Ohio University Press. 214 str.

Zbornik radova *No Peace No War* donosi niz eseja nastalih u okviru projekta *Living Beyond Conflict*. Većina autora članovi su Odsjeka za kulturnu antropologiju i etnologiju Sveučilišta u Uppsali ili postdiplomanti čije su doktorske teze nastale u sklopu rada na ovom projektu. Urednik zbornika Paul Richards, također jedan od suradnika projekta, britanski je antropolog i ekspert za sukob u Sijera Leoneu. Potrebno je napomenuti i to da je zbornik posvećen nesuđenom suuredniku Bernhardu Helanderu, antropologu sa Sveučilišta u Uppsali, koji je preminuo upravo u vrijeme pripreme ove publikacije. Stoga zbornik sadrži nekrolog i bibliografiju radova tog cijenjenog eksperta za somalijski sukob, vrsnog poznavatelja somalskog jezika i kulture, aktivista i lobista za rješavanje "somalskog pitanja".

Svi tekstovi nastali su na temelju etnoloških istraživanja sukobima pogođenih područja, najvećim dijelom na afričkom kontinentu. Radi se o iznimno zahtjevnim istraživanjima u kojima je terenski rad provođen u uvjetima ratnog nasilja ili neizvjesnog "mira". Iako tematski raznorodna, sva prezentirana istraživanja oslanjaju se na tradiciju suvremenih antropoloških istraživanja konflikata – prvenstveno na pristup koji je Carolyn Nordstrom imenovala etnografijom ratišta (*ethnography of a warzone*) – u kojima se konflikti prvenstveno nastoje razumjeti u konkretnim, lokalnim kulturnim i institucionalnim okvirima. U prvi plan ovih istraživanja dolazi razumijevanje ratnih događaja iz perspektive izravnih sudionika, odnosno razumijevanje njihove interpretacije samog sukoba te njihove interpretacije vlastite, i pozicije drugih aktera

umiješanih u skob. Jedan od temeljnih ciljeva jest razumjeti i čitateljima prenijeti stavove, uvjerenja, ideje i djelovanja aktera sukoba pa se stoga uočava životnost naoko vrlo apstraktnih sociolingvističkih pitanja poput (ne)mogućnosti komuniciranja ratnog iskustva kao takvog, čime se bavi Ivana Maček u tekstu "Sarajevan Soldier Story: Perception of War and Morality in Bosnia".

Zbornik započinje teorijskim uvodom "New War: An Ethnographic Approach" u kojemu Paula Richards poseban naglasak stavlja na ekspliciranje teorijsko-istraživačke agende iza koje stoje autori predstavljeni u zborniku. Riječ je prvenstveno o kritičkom propitivanju pojma "novi rat", koji se u diskursu istraživanja rata pojavljuje u devedesetim godinama prošloga stoljeća, te zalaganju za etnografskim pristupom istraživanja suvremenih sukoba. Kada se radi o potonjem, nužno je prisjetiti se da u okvirima kulturne antropologije u drugoj polovici 20. stoljeća ratni sukobi gotovo da i nisu bili istraživani, što je bila posljedica svijesnog odbijanja antropologa da sudjeluju u terenskim istraživanjima čiji bi rezultati mogli biti korišteni na štetu zajednica koje su istraživali (što se u povijesti struke više puta dogodilo). Hladnoratovski kontekst pogotovo je učinio teško zamislivim pristup terenu mimo znanja i odobrenja vojno-političkih struktura. Nasuprot antropološkom, u prvi je plan došao politološki diskurs, prvenstveno onaj tzv. političkog realizma. Iz današnje perspektive, moguće je ocijeniti da je povlačenje antropologa iz područja istraživanja društvenih sukoba više štetilo potonjem nego samoj antropologiji. Iz lagodne pozicije vremenske distance, moguće

bi bilo postaviti i drugo pitanje: da su antropolozi sudjelovali u diskusijama o sigurnosnim problemima, kategorijalni aparat kroz koji donositelji odluka promatraju svijet možda bi bio ponešto drukčiji i umjesto terminologije "sukoba niskog intenziteta" i "kolateralne štete" koristio neku drugu. Nestankom apstraktne i sveprisutne hladnoratovske prijetnje ekstremna mogućnost globalnog nuklearnog uništenja prestala je biti referentna točka i kao da se "teorijski fokus" izoštrio: najednom su se počele uočavati nijanse i unutarnje kompleksnosti lokalnih sukoba. (Nedugo potom se opet počeo odvijati obratni proces: Bushovim proglašenjem "rata protiv terorizma" opet su sasvim raznorodne vojne organizacije i militarizirani pokreti, različitih dosegâ djelovanja i političkih orijentacija, dobili mjesto bok uz bok na službenim listama terorističkih organizacija koje objavljuje U.S. Department of State.). Početkom devedesetih godina na konfliktnim se područjima počeo izuzetnom brzinom povećavati broj prisutnih i zainteresiranih aktera i organizacija: međunarodnih, nevladinih, mirovnih, humanitarnih i inih, čime se odjednom otvorio niz mogućih istraživačkih "terena", na kojima se moglo računati na logističku potporu prisutnih organizacija. Konflikti su se u devedesetima napokon ponovno počeli istraživati izbliza, a s tim se reaktualizirala potreba za antropološkim metodologijama i teorijama. Paralelno se i u okvirima drugih disciplina uočava potreba za artikuliranjem novih koncepata kojima bi se mogla objasniti zbilja posthladnoratovskih sukoba, pa se pokreću rasprave o naravi suvremenih ratova kao takvih i stvara se konsenzus oko ocjene da je došlo doba "novih ratova".

Paul Richards u uvodnom tekstu temeljnu teorijsku poziciju čitavog zbornika određuje upravo u relaciji spram koncepta "novih ratova". Ovaj termin, dovoljno zvučan a isto-

vremeno dovoljno neodređen, vrlo brzo ulazi u široku upotrebu i autori ga počinju definirati na različite načine. Richards kritički razmatra tri po njegovu mišljenju prevladavajuća shvaćanja, nazivajući ih "Malthus s vatrenim oružjem", "novi barbarizam" i "pohlepa, a ne nepravda" te analizira osnovne teze njihovih najglasnijih proponenata: Thomasa F. Homer-Dixona (1991), Roberta Kaplana (1994) te Paula Colliera (2000). Za razliku od oštre kritike prve dvojice, s Collierom dijeli neke teorijske pretpostavke – prvenstveno naglasak na razumijevanju rata kao *procesa*, a ne kao diskretnog događaja – iako ne prihvaća njegovu analizu uzroka suvremenih sukoba u cjelini. Nažalost, Richards u svojoj analizi preskače neka temeljna razmatranja "novih ratova" s kojima je zasigurno upoznat (npr. onih Mary Kaldor ili Martina van Crevelda). Dobiva se stoga dojam da polemiziranje s navedenim autorima isključivo koristi kao pozadinu naspram koje do većeg izražaja dolazi njegova vlastita pozicija. Kažem nažalost, jer smatram da bi mnogo zanimljivija bila kritička analiza *New and Old Wars* M. Kaldor, nego, primjerice teze o "novom barbarizmu".

U drugom dijelu teksta Richards, zalažući se za etnografski pristup istraživanju suvremenih konflikata, daje nekoliko bitnih teorijskih opservacija na koje se kasnije u zborniku na studijama konkretnih slučajeva referiraju i ostali autori. Temeljne Richardsove teze bi se ukratko mogle sažeti na sljedeće: konceptualiziranje suvremenih konflikata kao "novih ratova" imalo je za posljedicu otuđenje (*othering*) rata kao takvog: rat je definiran kao ne-mir, kao ne-normalo stanje, stanje nekontrolirane, endemične eksplozije duštvenog nasilja. Pojam rata nužno je resocijalizirati, jer se rat ne događa zato što su zadovoljeni određeni uvjeti za izbijanje rata, nego zato što je organiziran i planiran, jednako kao i mir, koji je pogrešno svesti na ne-rat. Društvene sukobe i nasilje ne treba promatrati iz perspektive pitanja zašto je

rat počeo i kako ga riješiti, već je posebno staviti fokus na procese kreiranja rata ili mira kao rezultata intendiranih i neintendiranih posljedica djelovanja involviranih aktera ("malih" i "velikih", lokalnih i međunarodnih). Pri tome se i subjektivnim interpretacijama daje pripadajuća teorijska važnost, jer su upravo one okvir djelovanja aktera. Etnografske metode su stoga nužne za adekvatno razumijevanje suvremenih društvenih sukoba.

Svi ostali radovi u zborniku su pisani na temelju dugotrajnih etnografskih istraživanja konfliktnih područja. Iako je naglasak na sukobima afričkog kontinenta, tekstovi obuhvaćaju geografski, ali i vremenski raznolik skup konfliktnih lokacija, redosljedom kao u zborniku (u zagradi su navedeni autori): Kambodža (Jan Ovesen), Burkina Faso (Sten Hagberg), Bosna (Ivana Maček), Gvatemala (Staffan Löfving), Uganda (Sverker Finnström), Sijera Leone (Paul Richards i Caspar Fithen), Liberija (Mats Utas), Zimbabve (Björn Lindgren), Tibet (Åsa Tjilander Dahlström), Somalija (Bernhard Helander). Redosljed radova u samom zborniku je kopiciran tako da počinje od manje intenzivnih sukoba nastavljajući prema više intenzivnim i natrag do manje intenzivnih, naravno, iz perspektive vremena kada je zbornik sastavljan. Ideja takvog redoslijeda je naglasiti kontinuitet između stanja rata i stanja mira. No sami tekstovi se bave toliko raznovrsnim aspektima sukoba, da ova intencija baš i ne dolazi do izražaja.

U skladu s teorijskim okvirom postavljenim u uvodu, među nizom tema koje se u tekstovima problematizirane, ističu se tri problemska kruga. Prvo jest netom spomenuto pitanje kontinuiteta stanja rata i stanja mira. Ovim se problemom najizravnije bavi Hagberg, raspravom o stalno prisutnim tenzijama između ratara i stočara u Burkini Faso koje se, ovisno o (ne)sposobnosti institucija lokalne uprave da pronađu mirno rješenje za svaki pojedini spor, lako rasplamsaju i pretvore u

nasilje širih razmjera. Drugim aspektima ovoga pitanja bave se Helander i Ovesen, prvo u tekstu znakovitog naslova "Who Needs a State?", koji govori o uspješnim samoinicijativama Somalaca u izgradnji institucija sigurnosti, a drugi u tekstu o službenim povijesnim/političkim interpretacijama nasilja režima Crvenih Kmera u Kambodži.

Drugi problemski krug čine pitanja interpretacije ratnog iskustva u kojima se u prvi plan stavljaju individualni sudionici odnosno njihova sjećanja i interpretacije nasilja te vlastite uloge u sukobu. Problematiziraju se teme poput nametnutih moralnih izbora o sudjelovanju u borbama te posljedična nužnost reinterpretacije vlastitog identiteta u skladu s učinjenim izborom (primjerice u tekstu Ivane Maček "Sarajevan Soldier Story") ili, s druge strane, utjecaj poslijeratnog službenog narativa na interpretaciju vlastite uloge u sukobu (Löfvingov tekst o Gvatemali, "Silence and the Politics of Representing Rebellion"). Osim navedenih autora, ovim se pitanjima bave i Finnström u tekstu o Ugandi te Lindgren u tekstu o zločinima Pete brigade i etničkom identitetu u Zimbabveu.

Treći problemski krug čine pitanja odnosa društvene strukture i sukoba. Kao posebno relevantno za afrički kontekst, razmatra se utjecaj društvene marginalizacije na masovno priključivanje mladih oružanim skupinama. Ovaj problem tematiziraju Fithen i Richards u tekstu o demobilizaciji i uključivanju veterana u mirnodopske aktivnosti u Sijera Leoneu te Utas, u zanimljivom tekstu o dinamici reintegracije i remarginalizacije mladih u Liberiji s obzirom na urbano-ruralni kontinuum, u kojem se pokazuje da je uspješnost reintegracije veterana obrnuto proporcionalna stupnju urbaniziranosti lokaliteta na kojem žive. U ovaj tematski krug bih stavila i ponešto drugačiji tekst Åse Tjilander Dahlström, koji se bavi problemom konstrukcije identiteta pripadnika druge generacije tibetanske dijaspore u Indiji.

Osim navedenih tema, u zborniku se pojavljuje još mnoštvo drugih, tako da je donekle stalno na rubu da djeluje poput nekoherentnog skupa zanimljivih tekstova. S

druge strane, ovakav "otvoreni", slabije strukturirani pristup je inspirativniji i čitatelja potiče na postavljanje novih pitanja, a ne na lagodno očekivanje gotovih rješenja.

Petra Klarić Rodik

RAT U GRADU

Graham, Stephen (ur.) (2004.) *Cities, War, and Terrorism*. Blackwell Publishing. 416 stranica, 11 slika.

U sklopu serije posvećene urbanim i društvenim promjenama, Stephen Graham je uredio zbornik tekstova koji istražuju različite vidove veza između gradova, ratovanja i terorizma. Demografski pokazatelji, političko-gospodarska raspodjela moći unutar društva, kao i prostori promicani putem kulturnih artefakata, potvrđuju grad kao središnje mjesto kolektivnog života. Nemoguće je misliti današnji svijet ne uvažimo li mjeru u kojoj je on etapa "urbanog milenija". Prionuvši promišljanju grada u okolnostima koje su obilježene stalnim i zastrašujućim promjenama, ovaj je zbornik primjer one vrste misaonog pregnuća koje se ne zadovoljava hermetičnim teorijskim samopropitivanjem nego nastoji osviješteno i odgovorno progovoriti o izazovima aktualnog trenutka. Relevantnosti ovog zbornika poglavito pridonose dvije pojave naznačene u naslovu, rat i terorizam, koje nisu samo od povijesnog interesa nego određuju i u dogledno vrijeme će presudno određivati svijet u kojemu živimo, bilo da ga poimamo kao pozornicu velikih strateških sukoba ili kao svakodnevni habitus. Ako preklopimo ta dva tematska polja dobit ćemo zemljovid urbanih toponima,

(primjerice Kabul, Bagdad, Sarajevo, Dženin), koji je autorima u zborniku poslužio kao empirijski izvor istraživanja. Također valja napomenuti da je u većini priloga teroristički napad na njujorške blizance ona referentna točka koja podcrtava urgentnost promišljanja odnosa grada i nasilja pa možemo pretpostaviti da je taj napad i događaji koji su nakon njega uslijedili uvelike motivirao pokretanje ovakvog projekta.

U uvodnoj bilješci Stephen Graham podcrtava činjenicu da povezanost grada i ratovanja nije nešto od jučer pa tako spominje i homersku epopeju osvajanja Troje. Međutim, ukoričeni prilozi polaze od pretpostavke o izmijenjenim okolnostima u kojima se našao grad i u svojim analizama stalno ukazuju na promjene i procese koje su grad učinile sve više metom nasilja, ali isto tako i "geopolitičkim" lokalitetom gdje se ogledaju snage reda i subverzivnog otpora. Drugo ključno polazište prikupljenih radova jest prosudba da su istodobno s rastućom urbanizacijom tehnologije ratovanja i njihov popratni instrumentarij postale sve sofisticiranije i učinkovitije. Budući da se zbog sveopće urbanizacije sve